

بررسی علل رویش و گسترش فرقه‌ها با رویکرد سیستم پویا

محمدباقر فخرزاد*

آفرین اخوان**

محمد کارگر***

چکیده

یکی از مسائل مهم ادیان، بحث فرقه‌گرایی است. از یک طرف زمینه‌های پیدایش و گسترش فرقه‌ها چند بعدی و پیچیده بوده و از طرف دیگر دستگاه‌هایی که به نحوی در حل مسئله دخالت دارند نیز متعدد می‌باشند. بررسی‌ها نشان داده است اکثر پژوهش‌های انجام شده به صورت موردی و مصداقی به جریان‌های انحرافی پرداخته و کمتر وجه اشتراک این فرقه‌ها مورد کنکاش واقع شده است. لذا در این پژوهش، ابتدا علل مشترک رویش فرقه‌ها تشریح و سپس برای تحلیل آن از روش سیستم پویا یا تفکر سیستمی استفاده گردیده است. هدف از این پژوهش بکارگیری تکنیک سیستم پویا و تجمیع علل گسترش این فرقه‌ها در یک نمودار و مشخص ساختن، تأثیر هر یک از عوامل و تصمیمات مختلف می‌باشد. بر این اساس علل رویش فرقه‌ها شبیه‌سازی شده و با ایجاد سه سناریو، نتایج هر یک در یک افق زمانی ده ساله، مورد بررسی قرار گرفته شده است. مقدار اولیه جمعیت فرقه‌گرایان برای انجام شبیه‌سازی ۳۰۰ هزار نفر تخمین زده شده است. بیشترین میزان رشد مربوط به زمانی است که برخورد قهری در دستور کار قرار گرفته و بهترین وضعیت زمانی است که تمرکز مسئولین بر رفع خلاءها صورت گرفته است.

واژگان کلیدی

فرقه، سیستم پویا، تفکر سیستمی، ادیان، شبیه‌سازی.

mfakhrzad@yazd.ac.ir

akhavan @ sau.ac.ir

mkr1369@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۷/۰۴

*. دانشیار دانشگاه یزد. (نویسنده مسئول)

** استادیار دانشگاه علم و هنر و مدرس معارف اسلامی.

*** کارشناس ارشد دانشگاه علم و هنر.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۲/۱۸

طرح مسئله

به‌طور کلی فرقه، یک پدیده اجتماعی بسیار تعیین‌کننده در جوامع مختلف بوده که بر زندگی و سرنوشت فردی و اجتماعی بشر مؤثر می‌باشد. از دیدگاه‌های مختلف می‌توان به موضوع فرقه به‌عنوان یک ضرورت پرداخت. از دیدگاه دین، فرقه به‌عنوان انحرافی از اصل دین و تهدیدی علیه آن تعریف شده است. از این نگاه، فرقه مانند مسئله‌ای است که باید برای حل آن شناخت داشت. از دیدگاه امنیتی، فرقه می‌تواند یک تهدید امنیتی تلقی و مورد سوء استفاده آگاهانه یا ناآگاهانه قرار گرفته و تهدیدات بالقوه را فعال نماید. همچنین از دیدگاه جامعه‌شناسی، فرقه می‌تواند تعادل جامعه را به‌هم‌ریخته و یک ناهنجاری اجتماعی محسوب شود. یکی از شیوه‌های دشمنان بشر این بوده است که برای تسلط بر دیگر ملت‌ها، نخست به ارزش‌ها هجوم برده و پس از اینکه در غارتگری موفق شدند، منابع مادی و ثروت‌های طبیعی آنان را نیز به سهولت بلعیده‌اند؛ چراکه ملت غارت شده در ارزش‌ها دارای درونی پوک و پوچ، شخصیتی محقر، روحیه‌ای ضعیف و اندیشه‌ای نابارور خواهد داشت، بدین ترتیب قدرت مقاومت را از دست می‌دهد و ذلت و سرافکنندگی را با از دست دادن استقلال و آزادی نصیب خود می‌سازد. (تقوی دامغانی، ۱۳۸۷: ۱۱۷) از شگردهایی که همواره استعمارگران از آن بهره می‌برند، تفرقه‌انگیزی و فرقه‌سازی است؛ زیرا فرقه‌ها قادرند به صورت سخت یا نرم به ارزش‌ها حمله کرده و به شکل‌های مختلف آنها را از درون پوچ نمایند. خسروپناه معتقد است هر اندازه مسلمانان از اهمیت عقاید و ارزش‌های اسلامی غافل باشند، دشمنان به آن دقت نظر بیشتری خواهند داشت. (خسروپناه، ۱۳۸۶: ۲۶) تمام اینها به دلیل امکانات بالقوه‌ای است که در فرقه‌ها وجود دارد. بنابراین مشاهده می‌گردد از هر دیدگاه حداقل یک ضرورت واضح و روشن وجود دارد که بر اساس آن، لازم است پدیده فرقه‌گرایی بیش از پیش شناخته و معرفی شود. نکته مهم دیگر این است که برای موفقیت در تعریف، شناخت و برخورد با فرقه‌ها چاره‌ای جز اتخاذ یک روش پویا نیست. یعنی به تناسب هر مورد و با استفاده از الگوهای موفق، باید راه‌حل مناسب را طراحی کرد. شکل‌گیری و گسترش جریان‌های انحرافی، یک رویش پویا و دائم در حال رویش و ریزش است. آنچه ظهور فرقه‌های نوین را خطرناک می‌سازد ایجاد گونه‌ای شکاف بین نسلی و انقطاع فرهنگی در جامعه است که از سوی دشمنان انقلاب اسلامی در راستای بهره‌گیری از جریان‌های فرقه‌گرا در مواجهه جنگ نرم، علیه جمهوری اسلامی تقویت می‌گردد. امروزه متأسفانه از یک سو با فرقه‌های وارداتی از شرق (کریشنا، رام‌الله و سای بابا) و غرب (عرفان‌های مسیحیت و عرفان‌های سرخ‌پوستی و عرفان یهود، مسیحیت تیشیری) مواجه بوده و از سوی دیگر فرقه‌های صوفی (شاه نعمت‌اللهی، گنابادی، نقش‌بندی) و نیز فرقه‌های استعماری (وهابیت و بهائیت) در داخل کشور به صورت هدف‌دار مشغول فعالیت هستند. بر این اساس تهدید فرقه‌ها در کشور ما از دیدگاه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، امنیتی و اقتصادی قابل‌بررسی و حائز اهمیت است و گسترش روزافزون این پدیده ناهنجار، اندیشمندان متعددی را به تکاپو واداشته است. امروزه علوم با تقسیم شدن به شاخه‌های تخصصی، از اشراف مناسبی بر حوزه تخصصی خود برخوردار می‌باشند، هرچند که تخصصی شدن، علوم را تا حدودی از یکدیگر دور کرده و امکان داشتن تخصص در حوزه‌های مختلف به سادگی ممکن نیست. یکی از مشکلاتی که در این شرایط ایجاد شده بی‌خبری علوم مختلف از آخرین دستاوردهای دیگر علوم و کاربرد و شیوه استفاده از آنها می‌باشد. این پژوهش درصدد است از پویایی‌های سیستم، به‌عنوان یک تکنیک کمک‌کننده در تصمیم‌گیری در حوزه مهندسی جهت حل یک معضل اجتماعی به نام فرقه‌گرایی، استفاده نماید.

مبانی نظری پژوهش

۱. فرقه چیست؟

این واژه بیان‌کننده یک گروه بوده که حول یک شخص شکل گرفته و مدعی مأموریت یا دانش ویژه‌ای است و این دانش را با کسانی که تقریباً تمامی قدرت تصمیم‌گیری خود را در اختیار رهبر منتصب خود قرار داده‌اند، شریک خواهد کرد. (تالر سینگر، ۱۳۸۸: ۱۹) آیت‌الله حائری فرقه را از دیدگاه اسلامی چنین تعریف می‌کند:

فرقه از مفهوم تفرق گرفته شده و به معنی از راه خدا دور افتادن است. ریشه این مفهوم به این

آیه برمی‌گردد: «وَلَا تَتَّبِعُوا السَّبِيلَ فَتَفْرَقَ بَيْنَكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ؛ یعنی راه‌های متعدد را تبعیت نکنید که آن راه‌ها شما را از راه من متفرق می‌کند». (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۰: ۴۱۲)

ممکن است فرقه به‌عنوان گروهی ساده و پویا با اعتقادات مشترک معرفی شود (Steven, 2013: 148) بعضی از نویسندگان فرقه را تشکیلاتی با شرایط معین و خاص می‌دانند که به فرقه‌گرایی گرایش دارد. (Spector, etl., 2001: 217) به تعبیر دیگر، فرقه واژه‌ای است که بر گروه یا حزبی دلالت دارد که نظریات و پیشوای مشترکی دارند. بنابراین، برای گروه‌های فلسفی و سیاسی نیز می‌توان این واژه را به کار برد؛ همان‌گونه که در مفاهیم مذهبی به کار می‌رود. ترویج فرقه را به‌عنوان یک توده و گروه کوچک شرح می‌دهد که هدف آن سرزنش حکم‌فرمایی جهان است و رهبران آن در پی یافتن اعضای خاصی هستند. فرقه به‌معنای راهی است که رهرو در آن حرکت کرده و راهکارهای علمی و نیز نظامی، فکری و رفتاری ارائه می‌نماید. در مجموع، یک مکتب سیاسی و فلسفی است و خود نیز به‌عنوان نوعی سازمان دینی خاص شناخته می‌شود. (جعفریان، ۱۳۸۴: ۳)

۲. انواع فرقه‌ها

با توجه به اینکه بسیاری از فرقه‌های شناخته شده در سده گذشته فرقه‌های مذهبی بوده‌اند، لذا برخی فکر می‌کنند که تمامی فرقه‌ها مذهبی بوده در صورتی که غیر این است. یک فرقه می‌تواند حول هر محتوایی شکل گرفته باشد مانند سیاست، بازرگانی، فنون خود اشتغالی، روش‌های حفظ سلامت، رمان‌های علمی و روانشناسی، مدیتاسیون ورزش‌های رزمی و گروه‌های فکری و غیره. (تالر سینگر، ۱۳۸۸: ۳۵) در تعریف فرقه باید ابتدا به این نکته توجه کرد که با یک ساختار روانی مواجه هستیم، نه یک نهاد اجتماعی. به عبارت دیگر، فرقه پیش و بیش از آنکه یک نهاد اجتماعی باشد، یک ساختار روانی است. این ساختار چنانچه در جهت منافع سودجویانه و تجاری مورد استفاده قرار بگیرد، فرقه‌ای تجاری و اقتصادی خواهد بود مانند شرکت‌های هر می یا گلدکوئستی؛ چنانچه امور امنیتی و تروریسم را در خدمت منافع خود بگیرد، تبدیل به فرقه‌ای تروریستی خواهد شد؛ مانند القاعده و مجاهدین خلق. به همین ترتیب، برای نیل به اهداف خود در هر قالبی قرار بگیرد، رنگ و فرم آن قالب را به خود می‌گیرد اما هرگز ماهیت آن تغییر نمی‌کند. بر این اساس تعریف مدرن از فرقه را می‌توان بدین شکل بیان نمود: هر گروهی که از کنترل ذهن و تکنیک‌های عضوگیری فریب دهنده استفاده می‌کند. به عبارت دیگر، فرقه‌ها به مردم حقه می‌زنند تا آنها را جذب کرده، آنها را فریب داده تا در فرقه بمانند. این تعریفی است که اغلب مردم با آن موافقت البته غیر از خود فرقه‌ها. (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۰: ۲۰۶) اما یک تقسیم‌بندی جغرافیایی از معنویت‌های نوظهور نیز می‌تواند به این صورت انجام شود: (شریفی دوست، ۱۳۹۱ / ۱۱)

۱. معنویت‌های آمریکایی: کاترین پاندر، دبی فورد، دیپاک چوپرا، پائولو کوئیلو، وین دایر، دونالد والش، اکنکار، عرفان سرخ‌پوستی، شیطان‌پرستی، تئوصوفی، اسکاول شین، قانون جذب، شاکتی گواپن، اکهارت توله و ...؛

۲. عرفان‌های هندی: یوگا، اشو، کریشنامورتی، سای بابا، بودیسم، یوگاناندا، دالایی لاما، واسوانی، مهر بابا و ...؛

۳. عرفان‌های داخلی: عرفان حلقه، رام الله، علی یعقوبی، فرقه تصوف و

با مرور پژوهش‌های پیشین، ۱۱ مورد از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر دلایل رویش و گسترش فرقه‌ها مشخص شد که در جدول ۱ جمع‌بندی گردیده است. باید توجه داشت که مدل سیستم پویا بر اساس همین عوامل شکل گرفته است.

جدول (۱): دلایل رویش فرقه‌ها

ردیف	عامل	توضیح	مرجع
۱	جهل	عقل وسیله‌ای برای تمیز خیر از شر و حق از باطل است.	(میرحسینی، ۱۳۸۹: ۳)، (کریمی، ۱۳۸۸: ۴۷۶)
۲	ترک امر به معروف و نهی از منکر	نظارت عمومی، پشتوانه سلامت نظام در اجرای قانون است.	(کریمی، ۱۳۸۸: ۴۷۸)
۳	دخالت استعمار	استعمار هدفش این بود که به نام خود اسلام، اسلام را فرقه فرقه کرده و وحدت دینی مردم را از بین ببرد.	(کریمی، ۱۳۸۸: ۵۳۰)، (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۰: ۴۵۲)

ردیف	عامل	توضیح	مرجع
۴	انحراف اشخاص کاریزما و برخی مفسران دین	با منحرف شدن بعضی دین‌شناسان، به دلیل شناختی که از حق و باطل دارند، چنان حق و باطل را با هم می‌آمیزند که تمیز دادن آنها دشوار می‌گردد.	(گنجور، ۱۳۸۹: ۱۲۵)
۵	منافع مادی	در غالب فرقه‌ها، منافع مادی یکی از اهداف اصلی است.	(شریفی دوست، ۱۳۹۱: ۵)
۶	کم‌رنگ شدن نقش علماء در جامعه	روحانی به مثابه حافظ سنت، فردی خردمند، رایزن و راهنما، مرتبی و فیلسوف هست و باید مواظبت کند تا هدف و شکل ظاهری اعمال فردی و اجتماعی از غالب اصلی آن خارج نگردد.	(جعفریان، ۱۳۸۴: ۹)
۷	ضعف سازمان‌های فرهنگی و نظارتی	سیستم‌های نظارتی باید برای برگزاری کلاس‌های عرفانی و معنوی، آیین‌نامه‌ای وضع و حدودی مشخص کنند و بر مربیان کلاس‌ها نظارت داشته باشند تا هر فردی نتواند ادعای آموزش عرفان و معنویت برای جامعه را داشته باشد. سیستم‌های نظارتی و قانون‌گذاری باید قوانین مناسب برای برخورد با جریان‌های انحرافی را تهیه و اجرا کنند تا امکان فرار از قانون برای این مدعیان فراهم نباشد.	(گنجور، ۱۳۸۹: ۱۲۵). (خسروپناه، ۱۳۸۶: ۳۳)
۸	ضعف نهادهای مذهبی و فکری در تبیین صحیح دین و نقد صحیح جریان‌های انحرافی	اگر در زمان مناسب و به هنگام عالمان و حاکمان متعهد و مسئول با این‌گونه انحرافات برخورد کنند و با افشاگری و حتی ایجاد محدودیت، مانع از عضوگیری و گسترش آن در میان مردم شوند، میزان اثرگذاری این فرقه‌ها محدود می‌شود.	(خسروپناه، ۱۳۸۶: ۱۲ - ۱۱) (تقوی دامغانی، ۱۳۸۷: ۱۳۹)
۹	بی‌اعتنایی به منابع دینی	کاهش مشروعیت اجتماعی سازمان دینی رسمی از مهم‌ترین دلایل گرایش به فرقه‌های نوظهور می‌باشد. منظور از مشروعیت اجتماعی سازمان دینی یعنی میزان پذیرش هنجارهای ارائه شده توسط سازمان دینی از طرف مردم.	(تالر سینگر، ۱۳۸۸: ۳) (شریفی دوست، ۱۳۹۱: ۵)
۱۰	خلاء معنوی	امروزه در جامعه جهانی، خلع معنویت بدون شک اولویت حتمی تلقی می‌شود، به طوری که باید به آن پاسخی در خور و مناسب داد. پیداست که اگر این نیاز طبیعی و فطری، پاسخی شایسته دریافت نکند، دکان داران دروغ‌گو به صحنه آمده، بازار را با کالای تقلبی پر می‌کنند.	(فعال، ۱۳۹۰: ۱۵)
۱۱	ورود فرهنگ بیگانه	این عامل در عصر ما به دو صورت ظهور می‌کند: ۱. صورت علمی ۲. صورت عملی. بدین طریق که برخی اندیشه‌های فلسفی و کلامی ترجمه شده و اندیشمندان ما را به خود مشغول می‌نمایند اما صورت عملی، جدیدترین مد لباس، مد آرایش، فیلم‌های مبتذل و... در غرب، بعد از زمان کوتاهی وارد کشور شده و جوانان جاهل را به تباهی می‌کشاند.	(خسروپناه، ۱۳۸۶: ۳۳)

پیشینه تجربی پژوهش

همان‌طور که در جدول (۲) مشخص شده است، با جستاری در پژوهش‌های انجام شده در سال‌های گذشته تاکنون، به‌خوبی می‌توان دریافت که غالب این پژوهش‌ها به‌صورت مصداقی و موردی به زمینه رویش یک فرقه خاص یا تهدیداتی که یک فرقه ایجاد می‌کند، پرداخته و اثری که نگاه کلی و تحلیلی نسبت به وضعیت فرقه‌ها داشته باشد، مشاهده نمی‌شود. همچنین هیچ پژوهشی به پیش‌بینی شرایط آینده فرقه‌گرایی در حالت‌های مختلف نپرداخته است. بنابراین تفاوت پژوهش حاضر با آنچه در گذشته انجام شده، بیشتر ناظر به این دو مسئله است. در این پژوهش به‌جای ریز شدن در تک تک فرقه‌ها به وجه اشتراک آنها پرداخته و سعی گردیده با وجود تفاوت‌های متعددی که فرقه‌ها با هم دارند، به وجوه اشتراک آنها نگریسته و با استخراج عوامل مؤثر بر رشد فرقه‌ها، یک تحلیل جامع نسبت به وضعیت‌های مختلف آنها در آینده ارائه دهد. بر این اساس در این مقاله از سیستم‌های پویا جهت تجزیه و تحلیل عوامل پیدایش فرقه‌ها استفاده شده است. روش سیستم پویا ابتدا توسط فارستر و با عنوان «دینامیک صنعت» مطرح گردید. (Robert, 2011: 210) طی سال‌های بعد، این موضوع با توجه به کاربردهای فراوان آن در علوم مختلف، به سیستم‌های پویا تغییر نام داد. این روش قابلیت مدل‌سازی مسائل متنوع ساده و پیچیده در حوزه‌های مختلف را دارد، به‌طوری که در آن تغییرات ناشی از رفتار عوامل در طول زمان مشخص و مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. روش سیستم‌های پویا بر پایه ساختار و رفتار سیستم‌ها استوار است. این سیستم متشکل از یک سری حلقه‌های بازخوردی (نمودارهای علی - حلقوی) است که اساس ساختار سیستم مورد بررسی را نشان می‌دهد. مدل‌سازی پویا یک چرخه تکرارشونده بازخوردار بین پنج مرحله تعریف مسئله، فرضیه پویا، تدوین مدل شبیه‌سازی، آزمون مدل، طراحی و ارزیابی سیاست‌ها است که در آن مدل‌ها تحت پرسش‌گری، آزمون و پالایش مداوم قرار می‌گیرند. (Haha, 2014: 98) مرز و محدوده مدل‌سازی، بر اساس هدف اولیه مشخص می‌شود اما ممکن است با یادگیری به دست آمده در فرایند مدل‌سازی، درک پایه از مسئله و هدف مدل‌سازی تعدیل شود. (واسطی، ۱۳۹۱: ۲۳۷) اساسی‌ترین ویژگی و برتری پژوهش حاضر را از دو منظر می‌توان مورد بررسی قرار داد:

غالب پژوهش‌هایی که در آنها از ابزار سیستم پویا استفاده شده در حوزه اقتصاد و مدیریت صنعتی می‌باشد و استفاده از این ابزار در حوزه علوم دینی و اجتماعی به شکلی نوآوری محسوب می‌شود. دومین وجه تمایز این پژوهش که آن را از سایر پژوهش‌های حوزه فرقه‌گرایی متمایز می‌کند، قدرت شبیه‌سازی و نشان دادن نتایج تصمیمات به‌صورت منقطع و مطابق با ویژگی‌های هر فرقه می‌باشد که در سایر پژوهش‌های این حوزه مشاهده نشده است. لذا این پژوهش می‌تواند برای سایر معضلات اجتماعی و دینی نیز به‌کار گرفته شود.

روش‌شناسی پژوهش

به‌طور کلی گرایش به فرقه و فرقه‌گرایی یک فرایند زمان‌بر و تدریجی است به‌نحوی که بسیاری اوقات، فرد متوجه تحولات درون خود نمی‌شود. بر این اساس افق زمانی باید به‌قدری از زمان گذشته را دربرگیرد که نشان دهد مسئله چگونه به وجود آمده و علائم آن چیست. همچنین باید به میزانی در آینده امتداد یابد که اثرات باتأخیر و غیرمستقیم سیاست‌های بالقوه را به دست دهد. بر این اساس با نظرخواهی از اساتید این حوزه و با توجه به تدریجی بودن رشد فرقه‌ها، بازه زمانی ۱۰ سال برای این پژوهش در نظر گرفته شده است. نحله‌ها و جریان‌های انحرافی که در این پژوهش مطرح می‌شود مربوط به داخل کشور است هرچند که فاکتورهای مؤثر بر رشد جریان‌های مذکور، محدود به داخل کشور نیست. از جهت دیگر، بررسی روابط بین فاکتورهای مؤثر در رویش و گسترش فرقه‌ها کار دشواری است. اگر بخواهیم شروعی برای بیان فرضیه مشخص کنیم می‌توان از جهل و ناآگاهی مردم نسبت به داشته‌های دینی و جهل نسبت به ماهیت نحله‌های انحرافی شروع کرد. در این پژوهش از رویکرد سیستم‌های پویا برای بررسی عوامل مؤثر بر دلایل رویش و گسترش فرقه‌ها استفاده شده است. این رویکرد به شکلی جامع، پیچیدگی‌های همراه با مدل‌سازی و مباحث نگرشی، سازمانی و فناوری را در نظر می‌گیرد. برای درک درست از رفتار و عوامل کلیدی اجزای سیستم لازم است تا رفتار سیستم با نگرش سیستمی درک شود. از دو ابزار مهم برای تفکر سیستمی، یعنی نمودار علی - حلقوی و نمودار جریان بر اساس مرور پژوهش‌های پیشین و انتخاب ۱۱ مورد از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر دلایل رویش و گسترش فرقه‌ها استفاده شده است. جهت اعتبارسنجی مدل از آزمون ارزیابی

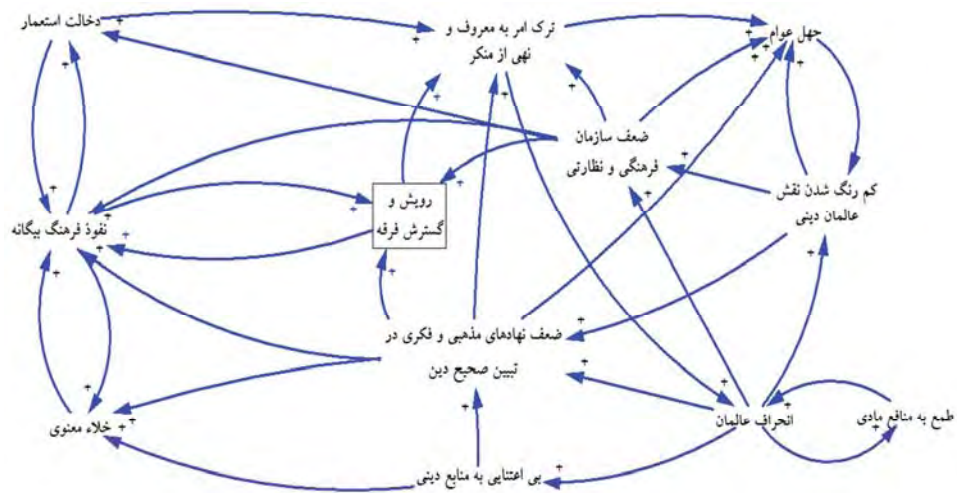
ساختار، آزمون شرایط حدی و آزمون پیش‌بینی رفتار استفاده شده است. در نهایت جهت بررسی اثر متغیرها بر یکدیگر سه سناریو تدوین گردیده است.

۱. نمودار حلقه علیت

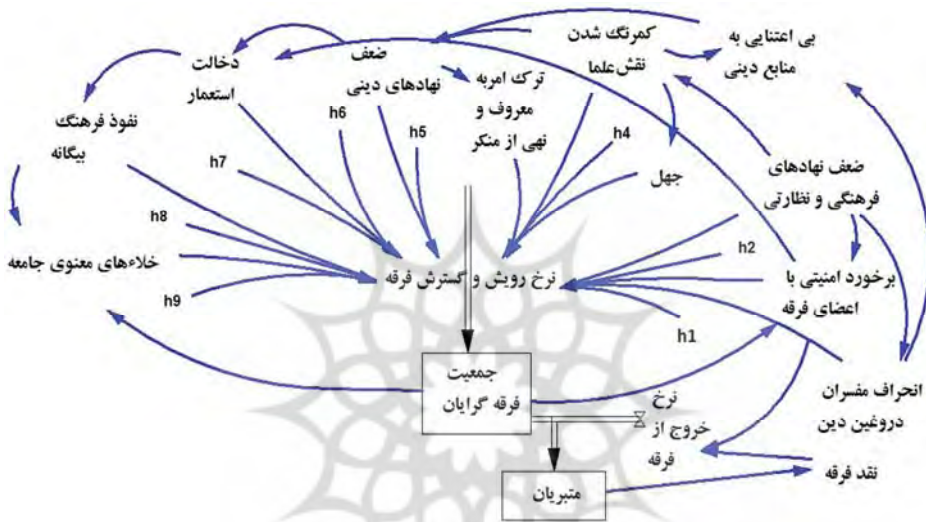
با توجه به عوامل متعدد پیدایش فرقه‌های نوظهور، مهم‌ترین آنها بر اساس پژوهش‌های پیشین، استخراج و در نمودار علی - حلقوی گردآوری شده است. این امر در شکل (۱) نشان داده شده است. در این نمودار تأثیرات متغیرهای یازده‌گانه بر یکدیگر و ساختار بازخوردی به‌خوبی مشخص شده است.

جدول (۲): معرفی برخی آثار در حوزه فرقه‌شناسی

عنوان مقاله	نویسنده	انتشار	روش / تکنیک تحقیق
فرقه وهابیت، مروج اصول اعتقادی	حسین علی کینا	۱۳۹۰	تاریخی
مقایسه نقش موعودباوری در ایجاد فرقه‌های نو در اسلام و مسیحیت،	رضا کاظمی راد	۱۳۹۲	توصیفی
گونه‌های مقابله امام رضا (ع) با فرقه‌های کج اندیش	عبدالله میر احمدی	۱۳۸۷	تاریخی
فرقه وهابیت و اهداف سیاسی آن	جعفر جمشیدی راد	۱۳۸۹	توصیفی
چرایی فرقه بودن بهابیت	حمید اکار	۱۳۹۰	توصیفی
بررسی معیارهای حقانیت ادیان	محمدحسین زارع	۱۳۹۳	توصیفی
زمینه‌های شکل‌گیری اندیشه‌های احمدبن حنبل	زهرا روح الهی امیری	۱۳۹۰	تاریخی
مقایسه انسان‌شناسی اسلامی با مکتب یوگا سانکه	مهدی کریمی	۱۳۸۹	توصیفی
رویکرد امنیت ملی آسیب‌شناسی فرقه وهابیت با	عبدالحسین مشفق	۱۳۸۸	توصیفی
علا و عوامل دگرگونی تاریخی و اجتماعی از منظر قرآن	روح الله رضوانی	۱۳۹۱	توصیفی
بررسی نقش گروه‌ها و اجتماع انسانی به‌ویژه برگزیدگان الهی در تغییرات اجتماعی و تاریخی از منظر قرآن			
بررسی ابعاد شکل‌گیری فرقه وهابیت و تهدیداتی که در حوزه امنیت ملی متوجه جمهوری اسلامی ایران است			
استخراج وجه تشابه و تمایز انسان‌شناسی در اندیشه اسلامی و تفکر یوگا - کالبد شکافی اندیشه یوگا			
بررسی زمینه‌های سیاسی، کلامی و فکری مؤثر در شکل‌گیری تفکر احمدبن حنبل.			
بررسی رویکردهای مختلف اندیشمندان در خصوص ملاک‌های حقانیت ادیان			
بررسی ویژگی‌های فکری فرقه بهابیت و شیوه‌های جذب در این فرقه			
بررسی تأثیر مذاهب در شکل دهی جریان‌ها، روابط و تحولات سیاسی در منطقه جنوب غرب آسیا			
شیوه برخورد امام رضا (علیه السلام) با عناصر فریب خورده یا معاند فرقه‌ها، فرقه‌های واقفیه، علائق، متصوفه و معتزله			
بررسی نقش موعود باوری در ایجاد فرقه‌ها به‌عنوان یکی از دلایل بروز فرقه‌ها و مقایسه عملکرد این نقش در اسلام و مسیحیت			
بررسی تاریخچه شکل‌گیری وهابیت و تأثیر پذیری آن از یهود			
محتوا			

شکل (۱): مدل نمودار علی - حلقوی از علل رویش و گسترش فرقه

شکل (۲): مدل نمودار جریان

۲. مدل نمودار جریان

با توجه به اشتراک برخی فاکتورها و امکان تحلیل دقیق‌تر و ساده‌تر نمودار علی - حلقوی، مبادرت به رسم نمودار جریان شده است (شکل ۲). در تولید نمودار جریان، فاکتورها به دو دسته تقسیم شده‌اند؛ دسته اول، عواملی هستند که باعث گسترش فرقه‌ها و دسته دوم، موجب کاستن از جمعیت فرقه‌ها می‌شوند. این رویه در دنیای واقعی نیز جریان داشته و همواره برخی افراد، به دلایل مختلف، از فرقه‌ها جدا می‌شوند. برای رسم نمودار جریان در اولین قدم لازم است که متغیرهای کیفی به کمی تبدیل شوند تا امکان مدل‌سازی و شبیه‌سازی فراهم گردد. برای این منظور از پرسش‌نامه استفاده شده است. در نمودار علی - حلقوی با فاکتورهایی روبه‌رو هستیم که کیفی بوده لذا باید برای استفاده از این فاکتورها در نمودار جریان، یا آنها را کمی کرد و یا با یک ضریب بتوان مدل را شبیه‌سازی و اجرا نمود. برای حل این مشکل از پرسش‌نامه استفاده و برای تمام فاکتورهای موجود سؤال تهیه شده است، به طوری که شخص پاسخ‌دهنده (خبرگان موضوع فرق و ادیان) بین ۵ گزینه

(خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم، خیلی کم) یک گزینه را انتخاب می‌کنند. طیف اثرگذاری این فاکتور با توجه به گزینه مورد نظر، از خیلی زیاد (۵) تا خیلی کم (۱) تغییر می‌کند. پرسش‌نامه مذکور در بین کارشناسان موضوع فرق ادیان توزیع گردیده است. با توجه به اینکه این پرسش‌نامه نیازمند تعداد بالا برای پاسخ‌گویی نمی‌باشد، نیازی به بررسی روایی و پایایی نخواهد داشت. پس از تکمیل تمام پرسش‌نامه‌ها، برای هر سؤال، یک میانگین محاسبه و عدد مربوطه تقسیم بر ۱۰۰ شده و به‌عنوان ضریب اثربخشی فاکتور موردنظر، در نمودار جریان در قالب (hi) لحاظ شده است. برای مثال، میزان تأثیر نفوذ فرهنگ بیگانه بر گسترش جمعیت فرقه‌ها، ۳/۶ است و وقتی این عدد تقسیم بر ۱۰۰ می‌شود. یعنی این عامل می‌تواند ۶/۳ نفر را از ۱۰۰ نفر عضو جامعه، به فرقه متمایل کند.

۳. آزمون مدل

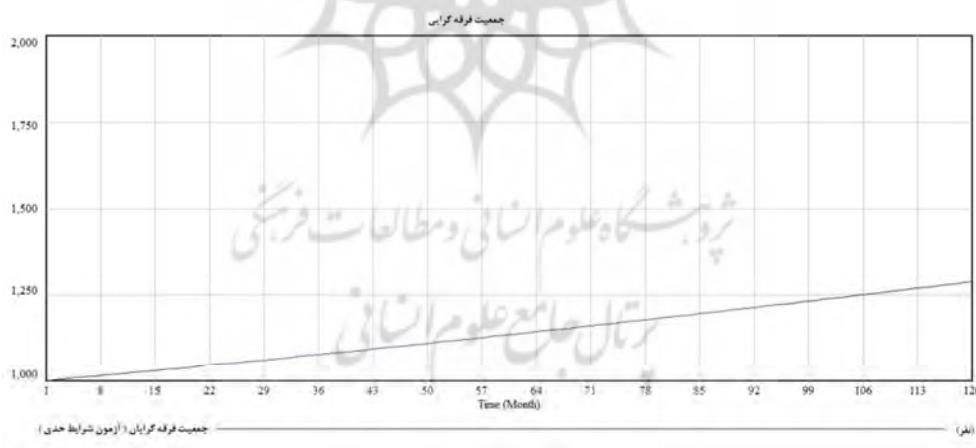
قبل از بررسی سناریوهای مختلف در مدل، لازم است که اعتبار مدل بررسی گردد. برای این کار، آزمون‌های متفاوتی وجود دارد که در زیر به چند نمونه از این آزمون‌ها اشاره می‌شود.

الف) آزمون ارزیابی ساختار

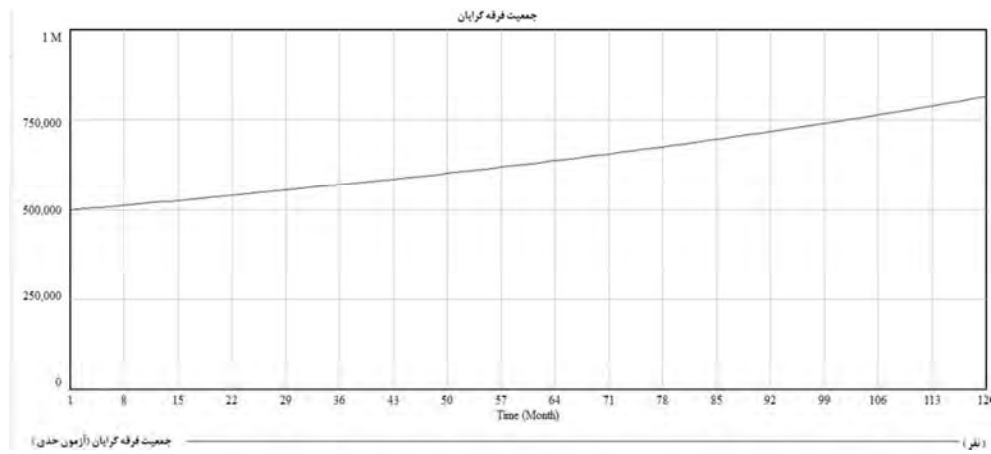
این آزمون سازگاری رفتار مدل با ساختار آن را بررسی می‌کند. به‌عنوان مثال اگر حلقه تعادلی وجود دارد، باید رفتار متغیرها هدف‌جو و اگر حلقه تقویتی وجود دارد، متغیرها باید رفتارنمایی داشته باشند. در این مدل، این آزمون صدق کرده و رفتار فاکتورهایی که به متغیر سطح وارد می‌شوند، به علت فزاینده بودن، نمایی بوده و این رشد با در نظر گرفتن خروجی، تعدیل می‌شود. لذا با مشاهده نتایج عملکرد نمودار، مشکلی در آن یافت نشد و مطابق تصور عمل کرده است.

ب) آزمون شرایط حدی

این آزمون بر مقاوم بودن مدل در شرایط حدی تأکید دارد. به این معنی که تحت هر شرایطی با تغییر یافتن مقادیر ورودی‌ها و یا مقادیر اولیه برای سطوح، مدل باید رفتار مورد انتظار را از خود نشان دهد. در این مدل با تغییر مقدار اولیه متغیر سطح، با یک نسبت تقریباً ثابت، جمعیت متغیر سطح رشد می‌کند. برای مثال اگر مقدار اولیه متغیر سطح ۱۰۰۰ در نظر گرفته شود، پس از طی دوره، جمعیت نزدیک به ۱۳۰۰ نفر خواهد شد و اگر مقدار اولیه ۵۰۰ هزار نفر در نظر گرفته شود، جمعیت فرقه پس از طی ۱۰ سال، به ۸۱۳ هزار نفر خواهد رسید. اگر جمعیت اولیه فرقه به ۵۰۰ هزار نفر برسد پس از طی دوره، جمعیت به ۸۰۰ هزار نفر خواهد رسید. شکل (۳) و (۴) به این آزمون پرداخته است.

شکل (۳): آزمون شرایط حدی با جمعیت اولیه ۱۰۰۰ نفر

شکل (۴): آزمون شرایط حدی با جمعیت اولیه ۵۰۰ هزار نفر

ج) آزمون پیش‌بینی رفتار

این آزمون بررسی می‌کند که آیا مدل، الگوی کیفی درستی از رفتار آینده را تولید می‌کند یا خیر. اگر بعد از شبیه‌سازی، رفتار متغیر را در مدل بتوان با آنچه در واقعیت اتفاق می‌افتد توجیه کرد، این آزمون، تصدیق می‌شود. در این مدل در مورد رفتار متغیر سطح با آنچه در واقعیت اتفاق می‌افتد، هم‌خوانی دارد و باز خورد این نمودار، مورد تأیید اساتید و خبرگان فرقه‌شناس می‌باشد.

سناریوسازی

پس از ایجاد مدل دینامیکی و پس از ارزیابی اعتبار مدل، به‌منظور ارزیابی سیاست‌های مختلف، میزان تغییرات در متغیرها را می‌توان تحت سناریوهای مختلف اعمال نمود تا با اجرای مدل، تحت این سناریوها، سیاست بهینه برگزیده شود. برای این کار ۳ سناریو مطرح شده است.

۱. سناریو اول

ایجاد هماهنگی بین نهادهای فرهنگی، دینی و امنیتی و مشخص کردن نقش هر نهاد در مقابله با فرقه‌ها با هدف از بین بردن جهل مردم نسبت به فرقه‌گرایی و کاستن از برخورد امنیتی با فرقه‌ها در حد امکان.

۲. سناریو دوم

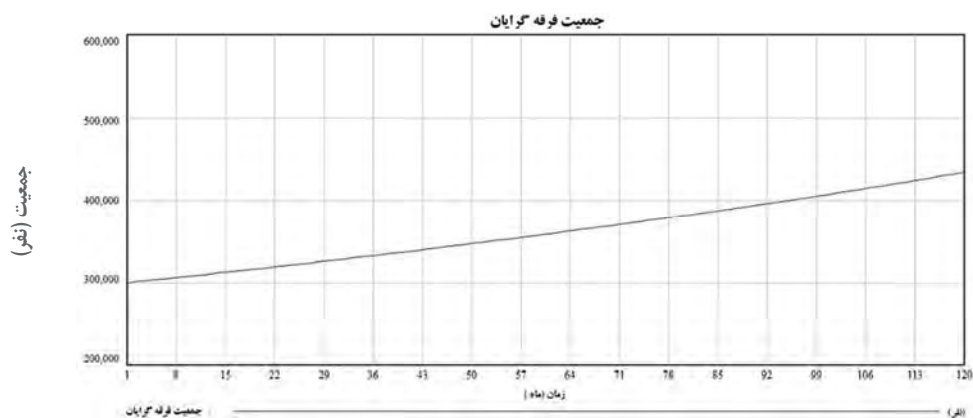
برخورد مسالمت‌آمیز با فرقه‌گرایان برای کاستن فشارهای خارجی و جلوگیری از تدروی برخی از عناصر فرقه.

۳. سناریو سوم

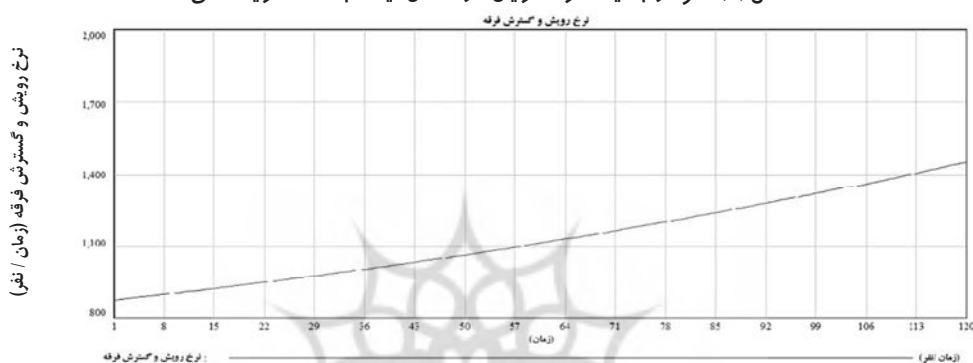
سرکوب فرقه‌ها از طریق برخوردهای سخت و امنیتی و محدودسازی شدید عناصر فرقه به کمک نمودار جریان. نمودار جریان قادر است متناسب با دقت ضرایب و داده‌هایی که در آن استفاده شده، ارزیابی دقیقی از نتایج تصمیمات ارائه نماید. طبق نظر کارشناسان فرقه‌شناسی، مقدار اولیه جمعیت کل فرقه‌ها، جریان‌های معاند، معارض و ناهمسو با نظام، ۳۰۰ هزار نفر در کل کشور تخمین زده شده است. لازم به ذکر است که این جمعیت نشان‌دهنده اعضای رسمی فرقه‌ها بوده و شامل هواداران نمی‌باشد.

همان‌طور که قبلاً ذکر گردید، آینده جمعیت فرقه‌گرایان در ۱۰ سال آینده مورد بررسی قرار گرفته است. بازخورد نمودار جریان در شکل‌های (۵) و (۶) نشان می‌دهد که با در نظر گرفتن شرایط فعلی، در ۱۰ سال آینده، جمعیت افراد متأثر از تفکرات فرقه‌ای حدود ۱۳۵ هزار نفر بیشتر خواهد شد. یعنی اگر تغییر در هیچ‌وجهی از عوامل مؤثر در فرقه‌گرایی ایجاد نشود و ضرایبی که از پرسش‌نامه به‌دست آمده تغییر نکند، تا ۱۰ سال آینده جمعیت اعضای رسمی فرقه‌ها ۱۳۵ هزار نفر افزایش

خواهد یافت و این افزایش جمعیت در حالی است که جمعیت فعلی نیز یک چالش جدی برای نظام بوده و جمعیت حال حاضر، حاصل حداقل ۵ دهه گذشته است.

شکل (۵): نمودار جمعیت فرقه‌گرایان در ۱۰ سال آینده با حفظ شرایط فعلی

شکل (۶): نمودار نرخ رویش و گسترش فرقه در ۱۰ سال آینده با حفظ شرایط فعلی

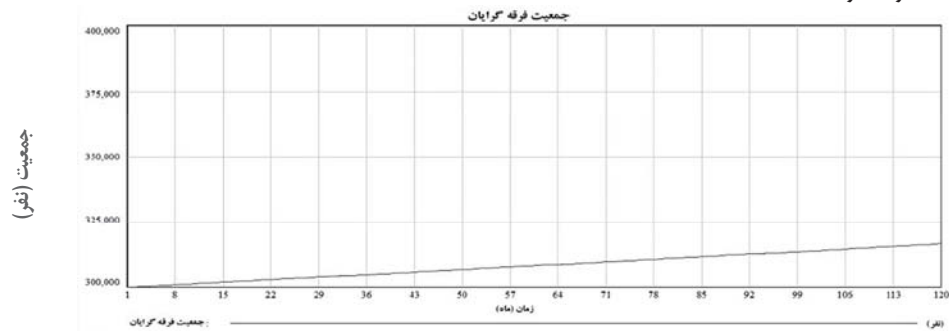
بررسی سناریوها

در این بخش، سه رویکرد کلی و رایج در برخورد با فرقه‌گرایی که مصادیق آن در نقاط مختلف جهان قابل مشاهده است بررسی خواهد شد. نکته قابل تأمل این است که نمودار جریان با توجه به شرایط جمهوری اسلامی ایران تهیه شده و قطعاً عوامل و ضرایب این نمودار در سایر نقاط جهان متفاوت خواهد بود. مسئولان جوامع بشری به‌ناچار برای حفظ جامعه خود یا برخورد سخت با فرقه را انتخاب می‌کردند و یا نسبت به گسترش فرقه‌گرایی بی‌تفاوت بوده و با درخواست‌های آنها کنار می‌آمدند و یا اینکه سعی می‌کردند که زمینه‌های بروز فرقه‌گرایی در جامعه را شناسایی و عوامل تقویت آن را مختل می‌کردند که در ادامه نتیجه اتخاذ هر یک از این سناریوها در جمهوری اسلامی ایران بررسی خواهد شد.

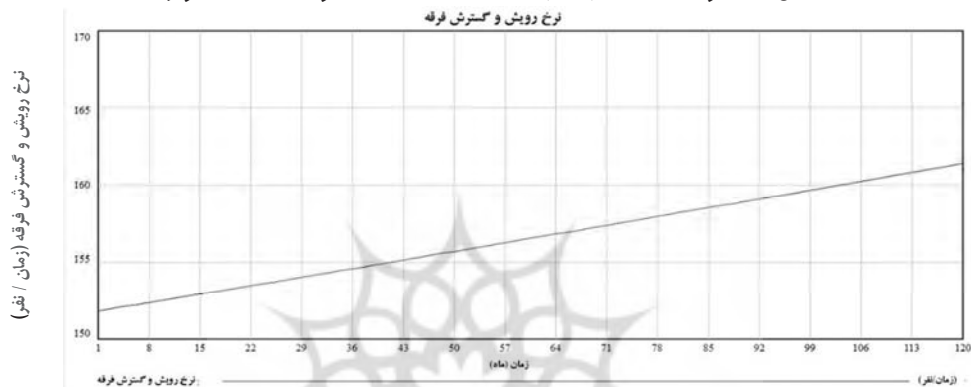
۱. سناریو اول

در سناریو اول، هدف، شناسایی و کاستن اثر مهم‌ترین عوامل گسترش فرقه‌گرایی و اتخاذ رویکردی غیرامنیتی با فرقه‌هاست. برای تحقق هدف مذکور، ضرایب فاکتور «جهل»، «برخورد امنیتی»، «ضعف نهادهای مذهبی»، «ضعف نهادهای فرهنگی» به عدد ۲ یعنی «کم» تغییر یافت. درواقع با اتخاذ این رویکرد دو هدف مذکور محقق خواهد شد یعنی از طرفی با تضعیف عوامل گسترش، از رشد تفکر فرقه‌جولوگیری می‌شود و از طرفی با کاستن برخوردهای خشن امنیتی، از

متعصب و تندرو شدن اعضا جلوگیری می‌شود. کاهش اعضای متعصب و تندرو دو نفع دارد: اول اینکه فرآیند وارد شدن فرقه به فاز تقابل با نظام، کند شده و دوم اینکه در این شرایط، احتمال روشن شدن اذهان اعضا و برائت آنها از فرقه بیشتر خواهد بود. تغییرات ناشی از این سناریو در شکل‌های (۷) و (۸) مشخص شده است. طبق اطلاعات نمودار، در صورت محقق شدن سناریو اول، جمعیت فرقه‌گرایان پس از ۱۰ سال، حداکثر به ۳۱۸ هزار نفر خواهد رسید و بالاترین نرخ رشد نیز ۱۶۲ نفر در ماه خواهد بود.

شکل (۷): نمودار جمعیت فرقه‌گرایان در ۱۰ سال آینده در صورت اتخاذ سناریو اول

شکل (۸): نمودار نرخ رشد فرقه‌گرایی در ۱۰ سال آینده در صورت اتخاذ سناریو اول

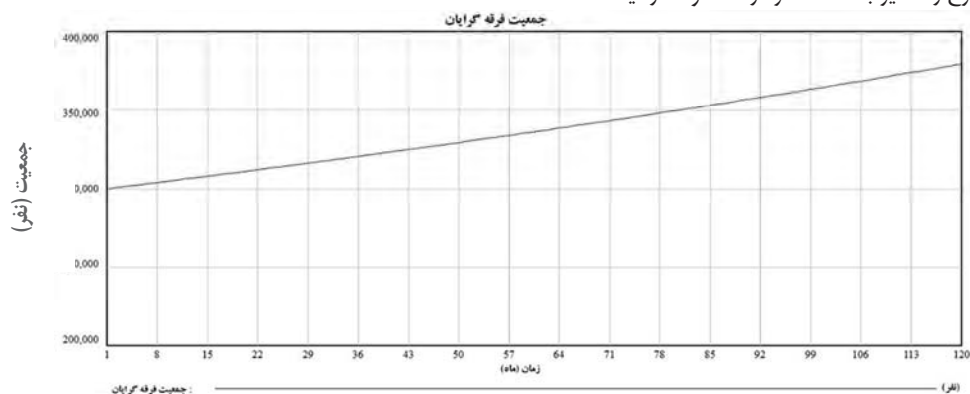
۲. سناریو دوم

در سناریو دوم، اصلی‌ترین هدف می‌تواند کاستن از تندرو و متعصب شدن اعضای فرقه باشد. در واقع در این سناریو مسئولان می‌خواهند با جریان مقابل تعامل داشته و تا حدودی او را به رسمیت بشناسند. این تصمیم می‌تواند ناشی از فشارهای خارجی مانند حقوق بشری و یا فشارهای داخلی مانند نفوذ اعضای فرقه در مسئولان و یا گسترده‌بودن جمعیت فرقه باشد و نظام به هر نحوی از برخورد قهری با این جریان واهمه دارد. برای شبیه‌سازی نتایج این سناریو باید ضریب فاکتور «برخورد امنیتی با فرقه» به عدد ۲ یعنی «کم» کاهش یابد که نتیجه آن در شکل (۹) و (۱۰) نمایش داده شده است. طبق نمودار، اگر برخورد مسالمت‌آمیز با فرقه‌گرایان در دستور کار قرار گیرد طی ۱۰ سال، جمعیت فرقه حداکثر به ۳۸۰ هزار نفر و بالاترین نرخ رشد نیز به ۸۰۰ نفر در ماه خواهد رسید.

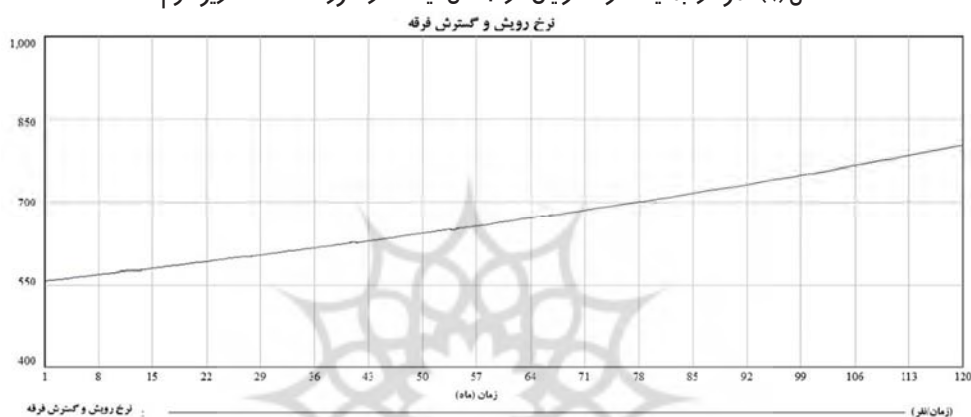
۳. سناریو سوم

سناریو سوم، هدف ایجاد ترس در دل اعضا و هواداران برای ابراز عقاید فرقه‌ای است. فرقه‌گرایی یک تفکر است و با ذهن و عقیده افراد مواجه است؛ بنابراین جز با اراده خود افراد تغییر یافتنی نیست، در نتیجه وقتی تصمیم بر برخورد قهری با اعضا باشد دو حالت ممکن است اتفاق بیفتد: اول اینکه اعضای فرقه تا زمان وجود فشار از روی ترس، از فرقه اعلام برائت

می‌کنند و دوم اینکه فضا برای منتشر شدن تفکرات فرقه فراهم شده و علاوه بر تندرو و متعصب شدن اعضا، تفکرات فرقه نیز در ابعاد گسترده (خصوصاً در شرایط امروزی) منتشر می‌شود. با توجه به شرایط کنونی جمهوری اسلامی ایران اگر برخورد قهری با فرقه و فرقه‌گرایان در دستور کار قرار گیرد، مطابق نمودار، جمعیت فرقه پس از ۱۰ سال، به ۴۵۰ هزار نفر و نرخ رشد نیز به ۱۶۰۰ نفر در ماه خواهد رسید.

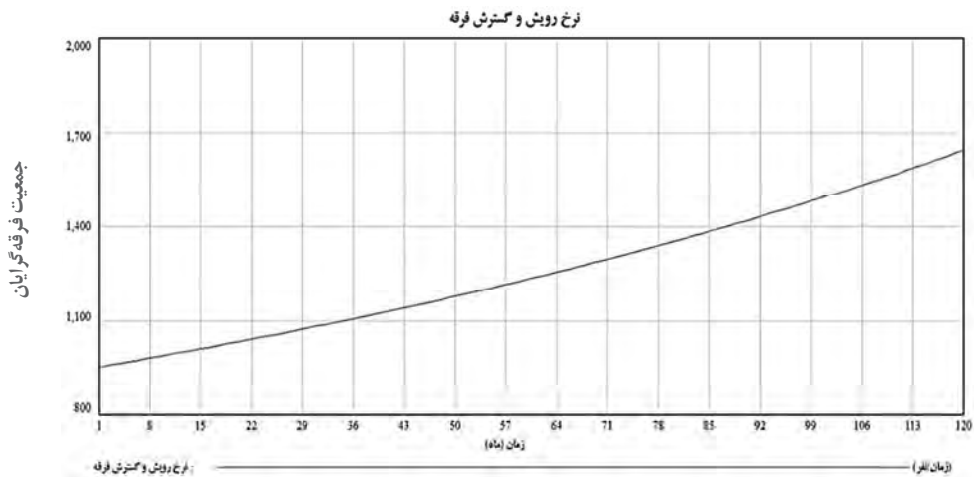
شکل (۹): نمودار جمعیت فرقه‌گرایان در ۱۰ سال آینده در صورت اتخاذ سناریو دوم

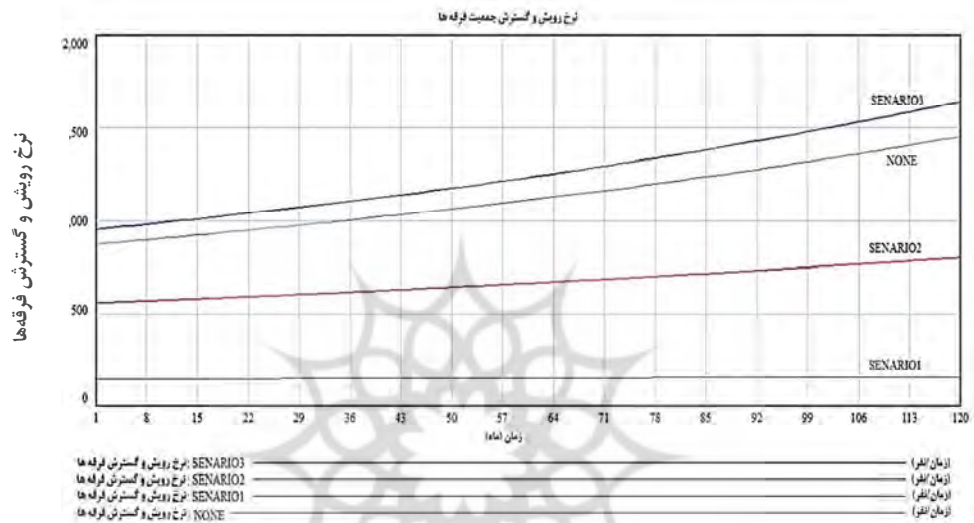
شکل (۱۰): نمودار نرخ رشد فرقه‌گرایی در ۱۰ سال آینده با اتخاذ سناریو دوم

شکل (۱۱): نمودار جمعیت فرقه‌گرایان در ۱۰ سال آینده در صورت اتخاذ سناریو سوم

شکل (۱۲): نمودار نرخ رشد فرقه‌گرایی در ۱۰ سال آینده با اتخاذ سناریو سوم

شکل (۱۴): نمودار مقایسه نرخ رشد فرقه‌گرایی با اتخاذ سناریوهای مختلف

نتایج پژوهش

اجرا کردن هر حالت از موارد فوق، نقاط قوت و ضعفی دارد که لازم است به تشریح هر یک از آنها پرداخته و نتایج آن تحلیل گردد. لازم به ذکر است که این تحلیل‌ها با نگاه به وضعیت جمهوری اسلامی ایران بوده و ممکن است در کشورهای دیگر، تحلیل و نتیجه متفاوتی داشته باشد. این تحلیل با این رویکرد انجام می‌شود که جمهوری اسلامی ایران، دارای دشمنانی دیرینه است که از هیچ فرصتی برای ضربه‌زدن به این نظام نخواهند گذشت.

۱. بدون سناریو

اگر هیچ سناریویی برای مقابله با رشد فرقه و فرقه‌گرایی در آینده وجود نداشته و نگاه تهدید نیز به این مقوله وجود نداشته باشد، در ۱۰ سال آینده جمعیت آنها ۱/۵ برابر خواهد شد. نتایج این رشد به شرح زیر پیش‌بینی می‌شود:
- اعضای فرقه با گرایش مردم به فرقه آنها احساس حق و حقانیت کرده و برای ماندن در فرقه مصمم‌تر خواهند شد.

- عناصر تندرو که با کوچک‌ترین اشاره دشمنان، آمادگی به خط‌شدن و خرابکاری علیه نظام را دارند، بیش از ۵ / ۱ برابر خواهند شد.
- این افراد در خوش‌بینانه‌ترین حالت، ناهمسو با نظام و در بدترین حالت، دشمن نظام خواهند بود؛ چون به مرور زمان توقعات خود را به دلیل رشد جمعیت بالا برده و در صورت مخالفت نظام، رادیکال‌تر خواهند شد.

۲. سناریو اول

اگر از سناریو اول برای کنترل جمعیت فرقه‌گرایان استفاده شود، در بلند مدت نتایج زیر پیش‌بینی می‌شود:
- آشنایی نسل‌های مختلف با ماهیت فرقه‌گرایی و عواقب آن که مصونیت جامعه را نسبت به گرایش به فرقه‌ها بالا خواهد برد.

- محدودیت‌ها و برخوردهای اعمالی علیه سران فرقه و عناصر تندرو، یک عامل بازدارنده خواهد بود اما اگر به حدی برسد که موجب برهم‌زدن آرامش جامعه شود، نتیجه عکس خواهد داد. لذا برخورد باید تا حد ممکن کم شود هرچند حذف آن غیرممکن است.

- با نقد جریان‌های انحرافی، غالب اعضای فرقه به حالت خاکستری تبدیل شده که دو برکت دارد: اول اینکه این افراد دنباله‌رو عناصر تندرو نخواهند شد و دوم اینکه بیرون کشیدن افراد از فرقه و متبری کردن آنها، ساده‌تر خواهد شد.
- اگر بتوان آمار متبریان را افزایش داد، نقطه عطفی برای نمایش دادن ماهیت آنها ایجاد شده است. قطعاً گفته‌های متبریان، اثر بالایی در آگاه‌سازی افراد داشته و هزینه فرقه را افزایش خواهد داد و فرقه مجبور است از تبلیغ، صرف‌نظر کرده و به دفاع از خود بپردازد.

پس در سناریو اول، فرقه‌گرایی از دو زاویه مورد حمله است: از ورودی آنها کاسته و به خروجی آنها افزوده خواهد شد لذا این وضعیت، مانع افزایش جمعیت فرقه‌گرایان خواهد شد که نتیجه نیز در نمودار کاملاً مشخص است.

۳. سناریو دوم

برخورد مسالمت‌آمیز با عناصر فرقه نتایج زیر را در پی خواهد داشت:

- با افزایش جمعیت فرقه، خواسته‌های آنها نیز افزایش خواهد یافت و تنوع بیشتری پیدا خواهد کرد. بدیهی است این خواسته‌ها به تدریج نظام را به چالش خواهد کشید و موجودیت و یکپارچگی نظام را تهدید خواهد کرد.
- هر فرقه‌ای که جذابیت بیشتری داشته یا بتواند ایجاد کند، جمعیت بیشتری را با خود همراه خواهد کرد. نتیجه این عمل جدایی این افراد از بدنه نظام خواهد بود.
- نگاه دشمنان به این جریان‌ها یک نگاه فرصتی است و قطعاً با نفوذ در بدنه آنها (اگر تولید دشمنان نباشند) تفکر حاکم بر فرقه را به مقابله با نظام، متمایل خواهند کرد و خواسته‌های آنها روز به روز افزایش خواهد یافت.
- این سناریو هرچند از نظر آماری، بهتر از سناریو سوم است اما نتیجه مطلوبی نداشته و قابل دفاع نیست.

۴. سناریو سوم

برخورد قهری و سخت با عناصر فرقه و ایجاد محدودیت‌های شدید برای اعضای فرقه، نتایج زیر را در پی خواهد داشت:
- کنجکاوای نسل جوان را برای دانستن ماهیت این فرقه برافروخته و نوعی تبلیغ برای فرقه می‌باشد.
- دشمنان خارجی با مشاهده عناد بین نظام و فرقه‌گرایان، به حمایت مستقیم و غیرمستقیم از آنها پرداخته و قدرت آنها را در صحنه نرم و سخت، افزایش خواهد داد.
- جو جامعه به دلیل برخوردهای امنیتی و سخت، متشنج شده و آرامش عمومی از بین خواهد رفت.
- مظلوم‌نمایی فرقه و استفاده از شگردهای رسانه‌ای منجر به سیاه‌نمایی علیه نظام شده و دشمنان خارجی بهانه بیشتری برای تحریم‌های حقوق بشری علیه نظام، خواهند داشت.
- عناصر خاکستری فرقه با سرعت بالایی به عناصر تندرو تبدیل شده و برخورد قهری علیه فرقه، مدام افزایش خواهد یافت.

نتیجه

فرقه‌ها و جریان‌های انحرافی، منشعب شده از مذهب یا خودرو، داخلی و یا خارجی، سرانجام از جهات مختلف، به منافع فردی و ملی، آسیب می‌رسانند. در صورتی که فرقه‌های جدید فرصت رشد و جذب داشته باشند، پس از مدتی ندای مخالف سر داده و موجب تلاطم در مسیر رشد کشور خواهند شد. حمایت استعمارگران از عناصر فراری فرقه‌ها و همچنین حمایت علمی آنها از جریان‌های متخاصم و متجاوز، نشان می‌دهد که دشمنان نظام، پتانسیل این جریان‌ها را به خوبی درک کرده و بیش از پیش در پی استفاده از آن هستند. متولیان فرهنگ‌سازی در کشور باید ضمن جدی گرفتن خطرات ناشی از فرقه‌گرایی، برخوردی منطقی و حساب شده با این موضوع داشته باشند.

برای مقابله با تهدید فرقه‌ها موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

۱. رفع خلأهایی که مورد سوءاستفاده فرقه‌ها قرار می‌گیرد باید در اولویت باشد. تا زمانی که به نیازهای معنوی پاسخ درست و کامل داده نشود، همواره خطر مراجعه نسل‌های مختلف به جریانات انحرافی، وجود دارد.
۲. حرکت در مسیر آگاه‌سازی مردم از اسلام ناب محمدی و تقویت باورها باید به صورت مداوم و با قدرت هرچه بیشتر ادامه یابد. نخ تسبیح جامعه ایران که از قوم‌ها، نژادهای مختلف تشکیل شده، باورهای مذهبی است لذا ضعف عقیده و ایجاد تفرقه، سنگ بنای فرقه‌سازی است. اطلاعات میدانی دستگاه‌های امنیتی از فرقه‌ها باید در هر منطقه و استان باید در اختیار کارشناسان نقد فرقه قرار گیرد تا این کارشناسان با اشراف کامل نسبت به وضعیت این منطقه نباشد، صحبت کرده و نتیجه مطلوب حاصل نشود.
۳. فرقه‌هایی که هیچ اسم و رسمی از قبل نداشته و به تازگی شروع می‌شوند باید در نطقه از بین بروند و مجالی برای تبلیغ و عضوگیری نداشته باشند.
۴. فرقه‌های موجود باید با در نظر گرفتن فاکتورهایی مانند میزان انحراف عقاید، درجه عناد با نظام، وجود عناصر تندرو، تأثیرپذیری از دشمنان و ... دست‌بندی شده و به فراخور هر دسته و خطراتی که در حال و آینده برای وحدت نظام خواهند داشت با آنها برخورد شود. فرقه‌ها باید بدانند که اگر بخواهند چالشی برای نظام باشند و اقدام به تبلیغ کنند، با پذیرش هزینه، با شدت تمام با آنها برخورد خواهد شد و در خوش‌بینانه‌ترین حالت، همواره به چشم یک اقلیت به آنها نگریسته خواهد شد.
۵. همواره باید محدودیت‌هایی به تناسب فاکتورهای فوق، برای اعضای و سران فرقه در قانون اساسی ایجاد شود تا اختلاف نظر بین دستگاه‌های متولی مذهب، فرهنگ و امنیت ایجاد نشود. ایجاد محدودیت، یک عامل بازدارنده برای گرایش افراد به فرقه خواهد بود.

منابع و مآخذ

۱. تالر سینگر، مارگارت، ۱۳۸۸، فرقه‌ها در میان ما، ترجمه ابراهیم خداپنده، اصفهان، انتشارات دانشگاه اصفهان.
۲. تقوی دامغانی، سید رضا، ۱۳۸۷، تأملات فرهنگی، تهران، نخل.
۳. جعفریان، مجید، ۱۳۸۴، پیدایش فرقه‌گرایی در سازمان‌های دینی، قم، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی.
۴. جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۰، کژراهه، تهران، مؤسسه جام جم.
۵. خسروپناه دزفولی، عبدالحسین، ۱۳۸۶، آسیب‌شناسی جامعه دینی، قم، دفتر نشر معارف.
۶. شریفی دوست، حمزه، ۱۳۹۱، روش نقد نطله‌های انحرافی، قم، انتشارات صهبای یقین.
۷. فعالی، محمدتقی، ۱۳۹۰، آفتاب و سایه‌ها، تهران، عابد.
۸. کریمی، مرزبان، ۱۳۸۸، شیعه (عقاید، وظایف، فرقه‌ها)، تهران، نقشینه.
۹. گنجور، مهدی، ۱۳۸۹، دشمن‌شناسی در آینه وحی و نظام ارزشی، اصفهان، حیات طیبه.
۱۰. میرحسینی، سید احمد، ۱۳۸۹، «خردورزی در نابسامانی‌های زندگی»، قم، فصلنامه علمی - پژوهشی اندیشه نوین دینی، ص ۶-۳.
۱۱. واسطی، عبدالحمید، ۱۳۹۱، نگرش سیستمی به دین، مشهد، انتشارات مؤسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام.

12. Haha, H., *Mind control; the ancient art of psychological warfare*, Citadel press Kensington, 2014.
13. Robert, B., *The psychology influence of persuasion*, Collins, 2011.
14. Spector, J.M., Christensen, D.L., Sioutine, A.V., McCormack D., *Models and simulations for learning in complex domains: using causal loop diagrams for assessment and evaluation*, Computers in Human Behavior, 2001.
15. Steven, H., *Combatting cult mind control*; park street press, 2013.

